

ΕΘΙΜΑ ΤΟΥ ΔΩΔΕΚΑΗΜΕΡΟΥ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ

“Καλήν εσπέραν άρχοντες, κι’ αν είναι ο ορισμός σας Χριστού τη Θεία Γέννηση, να πω στο αρχοντικό σας”.

Το άστρο της Γέννησης.
Ακολουθήσωμεν ένθα οδεύει ο αστήρ.

Η Ομάδα Συμπαρωγών η οποία απαρτίζεται από το Γραφείον Προσκυνηματικών Περιηγήσεων της Εκκλησίας της Κύπρου, την Αστυνομία Κύπρου-Υπηρεσία Καταπολέμησης Ναρκωτικών, το Φιλανθρωπικό Ίδρυμα HELP2LIVE και το Γραφείο ΜΕΘΕΞΙΣ διακονία πολιτισμού και με υποστηρικτή τον Κυπριακό Οργανισμό Τουρισμού, έχουν προβεί στην έκδοση του Καταλόγου «Εθιμα του Δωδεκαημέρου στην Κύπρο» και του Τετραδίου Ζωγραφικής «Εικονίζω τα Δωδεκαήμερα».

Οι δύο εκδόσεις έχουν παραχθεί μέσα στα πλαίσια της διοργάνωσης της Έκθεσης «Εθιμα του Δωδεκαημέρου στην Κύπρο» η οποία πραγματοποιήθηκε τον Δεκέμβριο του 2013 στην Αίθουσα Ειρήνη στην οδό Λήδρας στη Λευκωσία και τον Νοέμβριο του 2017 στο Κρατικό Εθνογραφικό Μουσείο της Βαρσοβίας στην Πολωνία. Η πρώτη αποτελεί τον Συνοδευτικό Κατάλογο της Έκθεσης και η δεύτερη, το Τετράδιο Ζωγραφικής για παιδιά, ένα επιμορφωτικό εργαλείο για τη διεξαγωγή εργαστηρίων αφήγησης και ζωγραφικής. Και τα δύο έντυπα διατίθενται δωρεάν στα πλαίσια της Έκθεσης και των εργαστηρίων.

Η Κύπρος είναι ένα όμορφο νησί που λικνίζεται στην αγκαλιά της Μεσογείου θάλασσας. Είναι ένας τόπος πλημμυρισμένος από φως. Και το φως αυτό πλημμυρίζει και τις ψυχές των κατοίκων του οι οποίοι πλάθουν τη ζωή τους με ένα τρόπο φωτεινό, χαροποιό, εορταστικό.

Έτσι εορτάζουν και τα Χριστούγεννα πολλά χρόνια τώρα, με όμορφες συνήθειες, έθιμα και παραδόσεις. Παραδόσεις που ακολουθούν το αστέρι της Γέννησης του Χριστού που φωτίζει το Σπήλαιο, την πάχνη των αλόγων όπου γεννιέται το θείο βρέφος. Μια Γέννηση η οποία φέρνει χαρά και αγαλλίαση σε όλη τη φύση και στους ανθρώπους.

Η Γέννηση του Χριστού στις 25 Δεκεμβρίου ανοίγει το Δωδεκαήμερο, που είναι οι δώδεκα ημέρες από τα Χριστούγεννα, την Πρωτοχρονιά ως την Εορτή των Θεοφανείων στις 6 Ιανουαρίου. Το Δωδεκαήμερο στην Κύπρο είναι μέρες χαρούμενες, μέρες φωτεινές που μοσχοβολούν από τα εορταστικά ζυμώματα και γλυκίσματα από ζάχαρη, μέλι, καρύδια, αρωματισμένα με φρέσκο πορτοκάλι, λεμόνι, κανέλλα, γαρύφαλλο, πασπαλισμένα με αγάπη.

Με κυρίαρχο γλυκό την πίττα του Αγίου Βασιλείου την οποία ακολουθεί το ωραίο έθιμο της να φέρει μέσα της ένα φλουρί και ο τυχερός ο οποίος θα το βρει θα είναι καλότυχος όλη τη νέα χρονιά.

Το Δωδεκαήμερο κλείνει με τη Βάφτιση του Χριστού και τον αγιασμό των υδάτων. Με τον αγιασμό αυτό και το φως της Βάφτισης καλαντίζουν τα σπίτια του οι Κύπριοι στις 6 Ιανουαρίου και εύχονται ο ένας στον άλλο «Χρόνια Πολλά», τρώγοντας ξεροτήγανα και αυτές τις μικρές φωτεινές μπαλίτσες τους λουκουμάδες. Τους ρίχουν και στην στέγη τους σπιτιού τους για να φάνε και τα κακά δαιμόνια και να φύγουν. Έτσι όπως το ζωγραφίζει και η γιαγιά Μαργαρίτα στο εξώφυλλο αυτού του τετραδίου ζωγραφικής, η οποία έζησε και γνώρισε πολλά ωραία έθιμα στον τόπο της την Κύπρο. Και τα ιστόρησε με όμορφα, λαμπερά χρώματα που έχουν κάτι από την ψυχή του τόπου αυτού.

Γιατί κάθε έθιμο είναι και μια Ιστορία.

Ελάτε να αφηγηθούμε αυτές τις ιστορίες και να εικονίσουμε μαζί τα Κυπριακά Δωδεκαήμερα.

ΕΙΚΟΝΙΖΩ ΤΑ ΔΩΔΕΚΑΗΜΕΡΑ ΤΕΤΡΑΔΙΟ ΖΩΓΡΑΦΙΚΗΣ

ΕΘΙΜΑ ΧΡΙΣΤΟΥΓΕΝΝΩΝ-ΤΟ ΠΑΣΚΑΝ ΤΩΝ ΓΕΝΝΩΝ

Οι ουρανοί αγάλλονται, χαίρει η γη και όλη.

Τα Χριστούγεννα, η Πρωτοχρονιά και τα Φώτα είναι γνωστές και ως Δωδεκάμερα. Οι δώδεκα μέρες που περιλαμβάνουν τις τρεις αυτές γιορτές είναι πολύ σημαδιακές. Οι έξι ανήκουν στο χρόνο που κλείνει, οι άλλες έξι στο χρόνο που αρχίζει, ενώ και οι δώδεκα μαζί αντιστοιχούν στους δώδεκα μήνες του χρόνου.

Βασικά τα έθιμα των Χριστουγέννων είναι έθιμα γέννησης, αφενός, και έθιμα Πρωτοχρονιάς, αφετέρου. Κατά τη μέρα των Χριστουγέννων όλοι και όλα πρέπει να καινούριωθούν (νέες ενδυμασίες, παντός είδους περιποιήσεις, συγγύρισμα, ασβέστωμα και ευπρέπιστα σπιτιού κ.ά.). Το κεντρικό γεγονός των Χριστουγέννων είναι η γέννηση του Χριστού, που ο λαός μας τη βλέπει όπως ακριβώς βλέπει τη γέννηση ενός παιδιού. Στην περίοδο των Χριστουγέννων φτιάχνουν τα ψωμιά και τα φουρνίζουν από την παραμονή της Γέννησης, για να περάσουν μέχρι τα Φώτα. Τα ψωμιά είναι ιδιαίτερα περιποιημένα,

διπλοκοσμινοειδή και πασπαλισμένα με σπασίμι. Συνηθίζουν οι νοικοκυρές όταν ξεφουρνίζουν ζεστό ψωμί, να δίνουν ένα κομμάτι στους περαστικούς. Ανάμεσα σ' αυτά διακρίνονται τα χριστόψωμα, τα κούμουλα (δακτυλιές), τα κουλούρια, οι γεννόπιτες ή πουλλες (με μεγαλύτερη τη βασιλόπιτα ή «Βασίλης» (που κόβουν την Πρωτοχρονιά, κατά τη γιορτή του Αγίου. Μέχρι τότε το «Βασίλη» τον τοποθετούν πάνω στην «καρελιά» (καλαμωτή), για να είναι ευλογημένα και άφθονα τα ψωμιά).

Εικόνα: Ράλλης Κοψίδης.

ΕΘΙΜΑ ΤΗΣ ΠΡΩΤΟΧΡΟΝΙΑΣ

ΑΡΧΙΜΗΝΙΑ ΚΙ ΑΡΧΙΧΡΟΝΙΑ, ΚΙ ΑΡΧΗ ΚΑΛΟΣ ΜΑΣ ΧΡΟΝΟΣ

Την παραμονή της Πρωτοχρονιάς οι νοικοκυρές στολίζουν με φύλλα ελιάς τις πόρτες των σπιτιών τους (για το καλό της χρονιάς κρεμούν μian «αβρόσυλλα» πάνω στην εξωτερική πόρτα του σπιτιού τους), βράζουν σιτάρι και φτιάχνουν κόλλυβα. Από τα κόλλυβα αυτά τρων τα μέλη της οικογένειας και ετοιμάζεται και το δείπνο του Αι-Βασιλή. Τα κόλλυβά του Αγίου τα βάζουν σ' ένα πιάτο και από πάνω τους τοποθετούν τη βασιλόπιτα, μ' ένα αναμμένο κερί, ένα ποτήρι κρασί, καθώς και το πουγκί του νοικοκύρη. Ο Αι-Βασίλης το βράδυ θα επισκεφτεί το σπίτι, θα φάει και θα πει και θα ρίξει το αγίο του βλέμμα και την ευλογία του σ' ολόκληρο το σπίτι. Έτσι το ψωμί και το κρασί, ο άρτος και ο οίνος της θείας προσφοράς, ποτέ δε θα λείψουν από το σπίτι και το πορτοφόλι.

Σε ό,τι αφορά στη βασιλόπιτα που ευλόγησε ο Αι-Βασίλης το βράδυ, την κόβουν την Πρωτοχρονιά, όταν θα γυρίσουν από την εκκλησία. Την κόβει ο νοικοκύρης όρθιος στο τραπέζι, όπου συγκεντρώνεται όλη η οικογένεια. Το πρώτο κομμάτι ανήκει στο Χριστό, το δεύτερο στην Παναγία, το επόμενο στα παιδιά (ξεκινώντας από το μεγαλύτερο), το προτελευταίο στη νοικοκυρά και το τελευταίο στο νοικοκύρη. Εκείνος που θα βρει το νόμισμα της βασιλόπιτας, που συμβολίζει το αγίο ψωμί της οικογένειας, θεωρείται και ο τυχερός της οικογένειας για όλη τη χρονιά.

«ΘΕΟΣ ΕΦΑΝΕΡΩΘΗ ΕΝ ΣΑΡΚΙ» (ΤΙΜ. Α', 3.16).

ΕΘΙΜΑ ΤΩΝ ΦΩΤΩΝ

ΕΝ ΙΟΥΔΑΝΗ ΒΑΠΤΙΖΟΜΕΝΟΥ ΣΟΥ ΚΥΡΙΕ...

Τα κυριότερα έθιμα των Φώτων σχετίζονται με το νερό και το φως, που είναι και τα δυο καθαρτικά. Τα Φώτα στην εκκλησία πήγαινε όλο το χωριό για να δει τη Βάπτισμα του Χριστού (αγιασμό). Στη μέση της εκκλησίας υπήρχε μια κολυμπήθρα με νερό και ο ιερέας βάφτιζε το σταυρό. Πολλός κόσμος του έδινε τους σταυρούς που φορούσε για να τους βαφτίσει κι αυτούς στο νερό. Το νερό του αγιασμού των Φώτων («δρόσος») πολλοί το χρησιμοποιούσαν αντί για θεία Κοινωνία, ενώ το νερό του αγιασμού των Καλάντων το έπαιρναν με μπουκάλια για να ραντίσουν τα σπίτια, τα ζώα και τα περιβόλια τους την κατάλληλη εποχή. Στην εκκλησία, τη μέρα του αγιασμού, βάφτιζαν τα παλιά χρόνια και καρπούζια «σπορικά», για να αγιαστεί ο σπόρος, καθώς και άλλα αγαθά της γης, για να πετύχουν τη γονιμότητα και την ευφορία κατά τη νέα χρονιά.

Οι παπάδες γύριζαν όλο το χωριό, από σπίτι σε σπίτι, και «καλάντιζαν» και έδιωχναν τους «Σκαλαπώνταρους». Τους συνόδευαν οι καντηλανάφτες των εκκλησιών τους, καθώς και μερικά παιδιά που βοηθούσαν στην εκκλησία. Τα παιδιά κρατούσαν το ειδικό δοχείο με τον αγιασμό μέσα στο οποίο βουτούσε ο παπάς την αγιαστούρα του.

ΨΗΣΙΜΟ ΧΡΙΣΤΟΥΓΕΝΝΙΑΤΙΚΩΝ ΨΩΜΙΩΝ ΣΕ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΟ ΦΟΥΡΝΟ

«Ο Ίδιος ο Χριστός που γεννιέται είναι ο Άρτος της Ζωής»

Για τις γιορτές του Δωδεκαημέρου, εκτός από την ψυχική και θρησκευτική προετοιμασία κάθε πιστού με τον τακτικό εκκλησιασμό και την αυστηρή νηστεία του Σαραντάμερου (από τις 15 του Νιόβρη), το αποκορύφωμα των προετοιμασιών για τις νοικοκυρές ήταν το ζύμωμα των γιορταστικών ψωμιών και των άλλων ειδών που απαιτούσαν η παράδοση και οι ανάγκες των μεγάλων αυτών ημερών. Για το Πάσκαν των Γεννών έπρεπε να ζυμωθούν μια μεγάλη ποικιλία από σησαμωτά, όπως τα έλεγαν, γιατί είχαν όλα σησάμι, όπως: γεννόπιτες, λεχουζιές ή κούμουλα της Παναγίας, σταυροκούλουρα, χριστόψωμα, ζεμπιλούδκια, βορτακούδκια, πουλλες και αβκατές με άσπρα αυγά, γρισταρκές, δαχτυλιές, αθθρωπούδκια ή κουκουλίδες. Μαζί μ' αυτά απαραίτητη και η πίτα του Άη Βασίλη ή βασιλόπιτα ή βασίλης, όπως λεγόταν σε διάφορα χωριά. Βασικό διακοσμνητικό στοιχείο ήταν ο σταυρός, το σύμβολο της Χριστιανοσύνης. Υπήρχαν όμως και σύμβολα από την αγροτική ζωή.

Θ. Κυπρή-Κ. Πρωτοπαπά. «Παραδοσιακά Ζυμώματα της Κύπρου», σ.σ.86 Έκδοση του Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών Κύπρου, XVIII, Λευκωσία 1997.

Φωτογραφίες «Γλυκίσματα του Δωδεκαημέρου», Κωνσταντίνος Καφίρης Από την έκδοση της Σιμόνης Καφίρη «Με αμύγδαλα, καρδιά και μέλι Ανθολόγιον Ελληνικών Γλυκών», εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2001.

ΤΑ ΕΘΡΑΣΤΙΚΑ ΓΛΥΚΙΣΜΑΤΑ ΤΟΥ ΔΩΔΕΚΑΗΜΕΡΟΥ «Τυλιχτά γλυκίσματα» που συμβολίζουν τον φασκιωμένο Χριστό»

Υπήρχαν τα «νηστήσιμα» και τα «αρτυμένα». Τα περισσότερα από τα γλυκίσματα αυτά είχαν ως βάση το αλεύρι: Καττιμέρια ή πσιές με μέλι και δάχτυλα Κυριών. Λουκουμάδες και τηγανίτες, κουραμπιέδες και μελομακάρονα. Τα Φώτα έρχαν λουκουμάδες-ξεροτήγανα πάνω στη στέγη του σπιτιού για «να φάνε οι καλικάντζαροι και να φύγουν».

Κυπριακή εμάθουκ με κλαδί Έλιάς
 Την παραμονή της πρωτοχρονιάς
 κοσμούσαν κλαδιά Έλιάς στις
 εξώθυρες. Το έθιμο, ένα κομμάτι
 γλυκίμενο με κλαδί Έλιάς για
 γοημότητα και υγεία.

ΚΛΑΔΙΑ ΕΛΙΑΣ ΣΤΙΣ ΕΞΩΘΥΡΕΣ

Υπήρχε έθιμο στην Κύπρο την παραμονή της Πρωτοχρονιάς να στολίζουν μ' ένα κλαδί ελιάς τα παράθυρα και τις πόρτες, το τραπέζι του σπιτιού. «Έτσι άλλασαν τον χρόνο». Είναι γνωστό ότι από την αρχαία εποχή υπήρχε η πίστη ότι το κλαδί δέντρου, και ιδιαίτερα αειθαλούς, είχε ζωτική δύναμη μέσα του, που μπορούσε να τη μεταδώσει και στους ανθρώπους.

Θ.Κυπρή-Κ.Πρωτοπατά «Παραδοσιακά Ζυμώματα της Κύπρου» ο.π. σ.109, Έκδοση του Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών Κύπρου, XVIII. Λευκωσία 1997.

Σκίτσο: Κυπριακά Ταχυδρομεία, Άντης Ιωαννίδης - από αναμνηστική σειρά γραμματοσήμων.

Υφαντό:
 Αρχείο ΚΟΤ

Φωτογραφία:
 Βασιλόπιτα
 από τον Καραβά,
 Χρυστάλλα Κοσιάρη

ΤΕΛΕΤΟΥΡΓΙΚΗ ΚΟΠΗ ΠΡΩΤΟΧΡΟΝΙΑΤΙΚΗΣ ΒΑΣΙΛΟΠΙΤΑΣ - «ΒΑΣΙΛΗ»

«Το πρώτο κομμάτι είναι του Χριστού, το δεύτερο του σπιτιού ή του Άη Βασίλη και το τρίτο του φτωχού».

Ο τυχερός της καινούργιας χρονιάς είναι εκείνος που θα βρει το νόμισμα της πίτας.

Η καταγωγή της Πρωτοχρονιάτικης βασιλόπιτας πρέπει να αναζητηθεί στους εορταστικούς άρτους της αρχαιότητας, αλλά και στις «μελιχίες» προσφορές των αρχαίων. Εκείνο που διαμορφώνει, όμως το έθιμο της Βασιλόπιτας είναι η ιδέα της ευετηρίας μια και συνηθίζομε να την κόβομε είτε την παραμονή είτε την πρώτη ημέρα του χρόνου. Είναι ο γλυκός άρτος που θα επηρεάσει τις δυνάμεις της φύσης και θα φέρει υγεία και ευτυχία στην οικογένεια. Δεν χωρεί όμως αμφιβολία ότι η σημερινή βασιλόπιτα λόγω και της ηχητικής ομοιότητας, συνδέεται άρρηκτα με τον Άγιο που η Ορθόδοξη Εκκλησία τιμά κατά την πρώτη μέρα του χρόνου, τον Άγιο Βασίλειο, Επίσκοπο Καισαρείας.

Νίκος και Μαρία Ψιλάκη «Το Ψωμί των Ελλήνων και τα γλυκίσματα της λαϊκής μας παράδοσης», εκδόσεις Καρμάνωρ, Ηράκλειο 2001.

ΑΓΙΕ ΒΑΣΙΛΗ, ΒΑΣΙΛΙΑ κάνιμο φύλλου ελιάς στη τσιμινιά

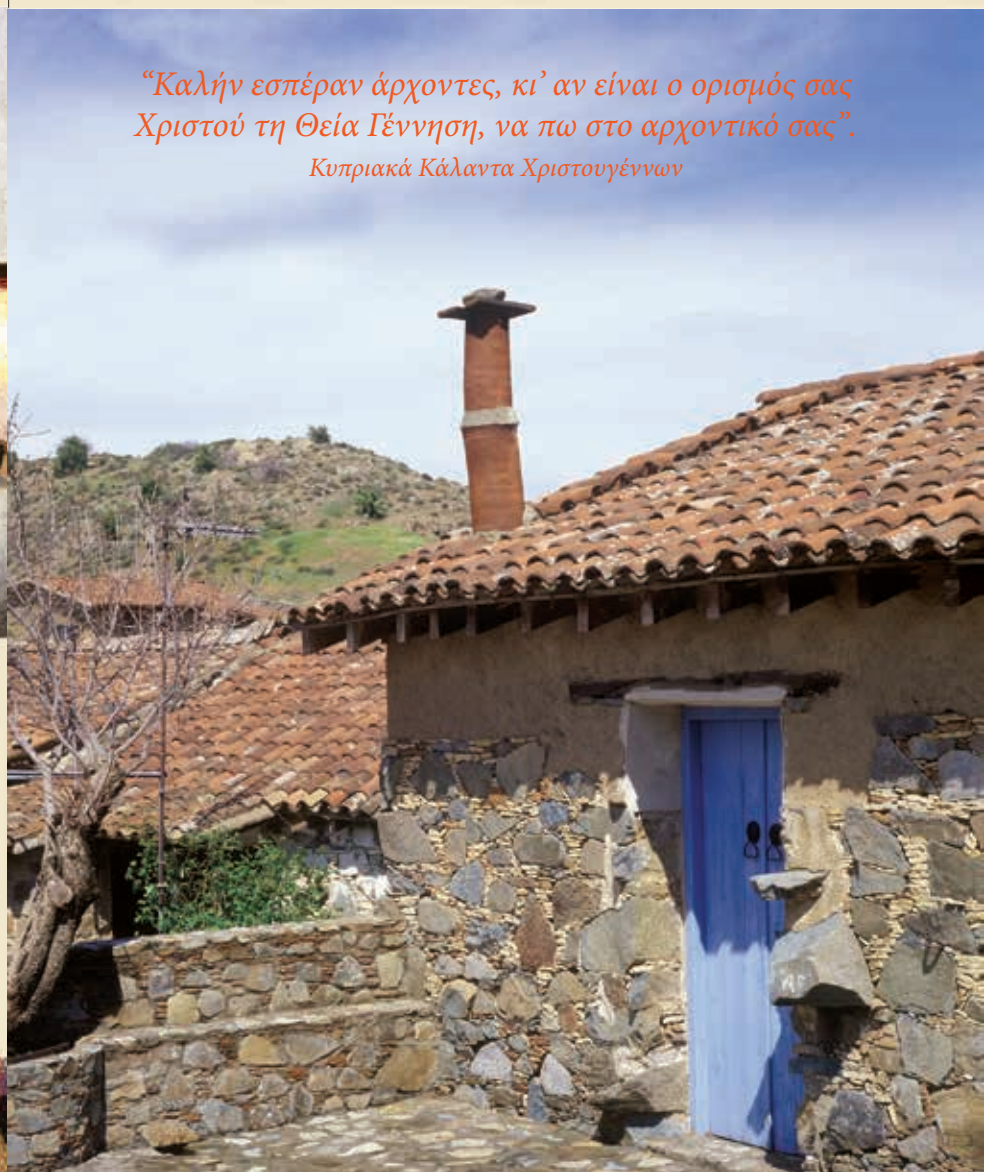
«Άη Βασίλη Βασιλιά
 τζαι Πρωτολουτουρκήτη
 που πήες πέρα των περών,
 έβρε τζαι φανέρωσε
 αν μ' αγαπά ο/η...»

Φωτογραφίες: Τσιμινιά, Φιδικιώτικο Υφαντό, Τσαέρες - Αρχείο ΚΟΤ
 Σκίτσα: Κυπριακά Ταχυδρομεία, Άντης Ιωαννίδης,
 από αναμνηστική σειρά γραμματοσήμων.

“Καλήν εσπέραν άρχοντες, κι’ αν είναι ο ορισμός σας Χριστού τη Θεία Γέννηση, να πω στο αρχοντικό σας”.

Κυπριακά Κάλαντα Χριστουγέννων

Χωριό Φικάρδου,
 Αρχείο ΚΟΤ

Τοιχογραφία από τον Ιερό Ναό Αγίας Παρασκευής Γεροσκήπτου, Πάφος
Εικόνα: Αρχείο Τμήματος Αρχαιοτήτων

ΘΕΟΦΑΝΕΙΑ - ΒΑΠΤΙΣΗ ΚΥΡΙΟΥ “Εν Ιορδάνη βαπτίζομένου Σου Κύριε...”

«Θαύμαν μέγαν ἐγινε ἀπὸ δὲν ἐσίει ταίριν
ανοίξασιν οἱ οὐρανοὶ τῷ ἐξέβην περιστέρην
Ἦτον τὸ Πνεῦμα τ' Ἅγιον γιὰ νὰ το μαρτυρήσει
πὼς εβαφτίστην ὁ Χριστὸς π' ἀνατολή ὡς δύσην
Δοξάζομεν σε Βασιλιά με τὰ θαυμάσιά Σου
τῆσαι προσκυνούμεν Κύριε τὰ Θεοφάνεια Σου».

Κυπριακά Φωτοκάλαντα

ΚΑΘΑΓΙΑΣΜΟΣ ΤΩΝ ΥΔΑΤΩΝ-Ο ΣΤΑΥΡΟΣ ΣΤΗ ΘΑΛΑΣΣΑ

Η επιφάνεια του Θείου Πνεύματος που αγιάζει τα Νερά

Παρακολούθηση στην προκυμιά του ξεχωριστού τελετουργικού του Ιερέα που ρίχνει το Σταυρό στη θάλασσα, και τον θαυμαστό ζήλο των ανδρών/ κολυμβητών που πέφτουν στα πρωτοχρονιάτικα νερά (6 Ιανουαρίου) για να συναγωνιστούν ποιός θα πάρει το Σταυρό.

Φωτογραφίες: Αρχείο Γραφείου Προσκυνηματικών Περιηγήσεων της Εκκλησίας της Κύπρου

Η Κύπρος,
της ελιάς, της λεμονιάς,
της πορτοκαλιάς
σου εύχεται
Καλά Χριστούγεννα.

Πορτοκάλια-Λεμόνια: Σχεδιαστής Α.ΤΑΣΣΟΣ.
Έκδοση: Ασπίστη-ΕΛΚΑ, Αθήνα 1974.
Χάρτης Κύπρου: 1960, Bradbury, Wikinson & Co Ltd, Αγγλία.
Σειρά Τραμματοσήμων: Κυπριακά Ταχυδρομεία.
Εκδοτική/Καλλιτεχνική Επιμέλεια εκδόσεων, ενθέτου, εισαγωγικό κείμενο:
ΜΕΘΕΞΙΣ διακονία πολιτισμού.
Κείμενα: Εθίμα του Δωδεκαήμερου στην Κύπρο (από την έκδοση του ΚΟΤ «Κύπρος, Νήσος Αγίων-Προσκυνηματική Περιήγηση», Λευκωσία 2008 – Δρ. Κωνσταντίνος Παγκουλλής, Φιλολόγος/Ερευνητής, σ.42-45).
ΕΚΔΟΤΗΣ: Γραφείον Προσκυνηματικών Περιηγήσεων της Εκκλησίας της Κύπρου.
Πληροφορίες: Τηλ. 22554600

Αστυνομία Κύπρου-Υπηρεσία
Καταπολέμησης Ναρκωτικών
www.police.gov.cy

Γραφείον Προσκυνηματικών
Περιηγήσεων της Εκκλησίας της Κύπρου
www.churchofcyprus.org.cy

HELP2LIVE

Φιλανθρωπικό Ίδρυμα
www.help2live.eu

ΜΕΘΕΞΙΣ
διακονία πολιτισμού

Κυπριακός Οργανισμός
Τουρισμού
www.visitcyprus.com

Υποστηρικτής
ενθέτου